

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Ak. god. 2014./2015.

Juraj Bogat

Pisanice kao muzejski predmeti

Završni rad

Mentorica: dr.sc. Željka Miklošević

Zagreb, 2015.

Sadržaj:

Kratki sadržaj i ključne riječi	3
Uvod	4
1. Jaje kao simbol	5
2. Ukrašena jaja – pisanice	7
2.1. Pisanice u svijetu	7
2.2. Pisanice u Hrvatskoj.....	8
2.2.1. Boje.....	9
2.2.2. Tehnike ukrašavanja.....	10
2.2.3. Ornamenti	11
2.2.4. Običaji uz pisanice	12
3. Muzeološke funkcije.....	14
3.1. Muzeološka funkcija zaštite	15
3.1.1. Zaštita pisanica	17
3.1.1.1 Restauracija srednjovjekovne pisanice	18
3.2. Muzeološka funkcija istraživanja.....	20
3.2.1. Istraživanje pisanica.....	22
3.3. Muzeološka funkcija komunikacije.....	23
3.3.1. Komunikacija pisanica	25
3.3.1.1. „Pisanica s razlogom“ – izložba ART studia Azinović.....	26
4. Popularne pisanice u svijetu.....	28
Zaključak.....	29
Literatura	30

Kratki sadržaj i ključne riječi

U ovom završnom radu sagledat ćemo predmet pisanice najprije kroz simboliku jajeta i uporabu pisanica u svijetu zajedno s povijesnim okvirom, a zatim ćemo vidjeti i etnološke odlike – boje, tehnike oslikavanja, ornamentiku i običaje koji ga prate. U glavnom dijelu rada predmet pisanice provesti ćemo kroz osnovne muzejske funkcije prema Ivi Maroeviću potkrijepljene relevantnim primjerima, a za kraj ćemo spomenuti neke zanimljivosti i posebnosti svijeta pisanica.

Ključne riječi: pisanica, muzej, muzejske funkcije, nematerijalna baština

Uvod

Pisanice postoje kao uskršnja tradicija već jako dugo, posebice u nas Slavena, a prisutne su u gotovo cijelom kršćanskom svijetu. Simbolika jajeta kao stvaranja novog života prepoznata je u mnogim kulturama svijeta čak i puno prije kršćanstva, a ukrašavanje tog simbola života raznim tehnikama kao da veliča tu njegovu poruku. Danas imamo pisanice od svih mogućih materijala; keramike, stakla, plastike, pa čak i čokolade, dok su se u prošlosti ukrašavala isključivo ptičja jaja, većinom kokošja.

Najstariji nalaz pisanice u Hrvatskoj datira iz druge polovice 15. stoljeća (više riječi o tome kasnije) te je neosporivi dokaz dugotrajnog njegovanja ove uskršnje tradicije. S obzirom na to da je ta tradicija u tolikoj mjeri srasla s ljudima i krajevima, pojavila se potreba za čuvanjem i interpretacijom tog malog blaga. Iako je hrvatska Vlada pisanice proglasila nematerijalnim kulturnim dobrom tek 2008. godine, u Etnografskom se muzeju u Zagrebu one sakupljaju i čuvaju još od njegova osnutka 1919. godine.

S muzeološkog aspekta pisanice su izrazito interesantan i poučan predmet jer gotovo svaka pisanica ima svoju jedinstvenu fabulu - bilo kroz tehniku izrade, ekskluzivnost ukrasa, jedinstvenost poruke, simboliku ili sve to zajedno. Zbog njihove krhkosti i veličine treba im pristupati s najvećom dozom opreza i pažljivosti i stoga je njihovo čuvanje u muzejima jedna zasebna priča.

U ovom ću radu najprije predstaviti pisanice s etnografskog gledišta, kroz njihovu generalnu povijest, tehnike ukrašavanja, simboliku i slično, a u glavnom dijelu rada provest ću predmet pisanice kroz osnovne muzejske funkcije prema prof. Ivi Maroeviću koje ću prije toga objasniti. Pokušat ću objasniti problematiku restauriranja, konzerviranja, čuvanja, izlaganja i interpretacije pisanica, a završit ću sa zanimljivostima vezanima uz predmet pisanice, najzanimljivijim i najpoznatijim djelima i slično.

1.Jaje kao simbol

Simbol je „znak, oznaka, brojka, piktogram koji ili označuje neki pojam ili na nj podsjeća, znak koji sugerira nešto drugo od primarne predodžbe preko srodnosti, asocijacije ili sličnosti (pr. golub je simbol mira); izražajno sredstvo u književnost, umjetnosti“.¹U današnjem su svijetu simboli najčešći prijenosnici poruka, bilo oni najmanji simboli kao upute za pranje rublja pa do simbola koji predstavljaju multinacionalne korporacije ili cijele religije. Medijski i prostor javnog mnijenja isprepleten je raznim simbolima zbog jednostavnosti korištenja i zbog efekta koji simboli imaju na ljudski um. Često su puta simboli, za razliku od znaka koji je nedvosmislen, alegorični prikazi neke pojave, vjerovanja, ideje ili nečeg teško shvatljivog ili definiranog. Korištenje znakova i simbola jedinstveno je za ljude i to još od najranijih početaka uređenih civilizacija, a vrlo vjerojatno i prije.

Jedan od najstarijih i najpoznatijih takvih simbola zasigurno je i jaje. Jaje, na prvi pogled tako neživo i jednolično, stvaralo je novi život doslovce ispred ljudskih očiju i stoga ne čudi previše što je simbolika jajeta vrlo brzo zaživjela. Bez znanosti i bez spoznaje, rađanje iz jajeta čililo se gotovo magično što se ukazala kao dobra paradigma i dobro objašnjenje za ljudski postanak i postanak ovoga svijeta. „Mišljenje da je svijet nastao iz jajeta zajedničko je Keltima, Grcima, Egipćanima, Feničanima, Kanaancima, Tibetancima, Indijcima, Vijetnancima, Kinezima, Japancima, stanovnicima Sibira, Indonezije itd.“² Tome svjedoče i mnogi mitovi, naročito oni koji potječu s Bliskog istoka:

„U Hinduizmu, u svetim Rg-vedama čitamo o bogu Neba Prajapati, «Gospodaru svih bića», koji je rodoskrvno zgriješio sa svojom kćeri, zorom, prosuvši svoje sjeme po zemlji. Kad se božansko zlatno sjeme našlo u kozmičkim vodama, razvio se svemir, zlatno jaje koje se podijelilo u dva dijela: gornji dio ljuske u Nebo a donji u Zemlju, dok je Sunce bilo zlatno žumance.

U iranskom Zoroastrizmu, stvoritelj svijeta bio je Ahura Mazda, mudri Gospod, kasnije poznat kao Ormuzd. Najprije je stvorio nebeska bića, a zatim svemir - prvo u duhovnom, a

¹<http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

² Čapo Žmegač, Hrvatski uskrсни običaji, 147. str.

zatim u materijalnom obliku. Svemir je imao oblik jajeta u čijoj je sredini lebdjela Zemlja, a bila je plosnata i obla poput zdjele.

Tibetanski budizam kazuje da je u početku bilo nestvoreno biće. Iz njega je zasjalo bijelo svijetlo i izleglo se jaje, bez sastavnih dijelova, ali sa sposobnošću kretanja i letenja. Nakon pet mjeseci jaje se raspuklo i pojavio se čovjek. U drugim verzijama svemir je nastao iz prvobitnog jajeta, u trećoj verziji spominje se kornjača koja je izlegla šest jaja u šest različitih boja i iz njih je nastalo šest vrsta zmijs (klu) od kojih je nastalo šest vrsta živih bića.

Kineska mitologija svemir započinje iz kaosa u obliku kokošjeg jajeta. Nije bilo ni Neba ni Zemlje. Iz jajeta se rodio P'an-ku, i Zemlja je nastala od njegovih teških elemenata, a Nebo od laganih. Tijekom 18000 godina razlika između Zemlje i Neba se dnevno povećavala 4 metra, a istim je ritmom rastao i P'an-ku, koji je svojim tijelom ispunjavao prazninu. Kada je umro, četiri strane svijeta i pet planina nastali su iz njegovih kostiju, rijeke i mora iz njegove krvi i drugih tekućina, zemlja od mesa, vjetar i oblaci su mu dah, grom njegov glas, lijevo oko Sunce a desno Mjesec, kosa su zvijezde a obrve planeti. Od znoja je nastala kiša, a buhe na njegovu tijelu preobrazile su se u ljude. Polovice jajeta vežu se uz jin i jang.

I u Japanu, Zemlja i Nebo nisu u početku bili odvojeni, a svijet je bio kaotična masa u obliku jajeta, čiji čišći i svjetliji dio postade Nebom (T'ien), a teži i grublji Zemljom (Kun).

U doba Stare Države u Egiptu, tri su se vjerska središta nadmetala za primat svoje mitologije: Helioipolis, Memfis i Hermopolis. Među brojnim verzijama, pojavljuju se i one o stvaranju svijeta iz kozmičkog jajeta ili iz lotosovog cvijeta.

U Grčkoj mitologiji Zeus je u liku labuda oplodio Ledu, kraljicu Sparte, koja je snijela jaje iz kojeg su se izlegli Kastor i Poluks, božanski blizanci (dualizam prapočela), ili u drugoj verziji Kastor i Klitemnestra, tj. Helena Trojanska.“³

Sveprisutno jaje tako je postalo simbol novog života i proljetnog buđenja; od prvih kultura pa sve do danas.

³ M. Huzjak, <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/pisanicaiuskrs.htm>

2. Ukrašena jaja – pisanice

Nakon populariziranja simbolike jajeta nije prošlo puno vremena da ljudi počnu ukrašavati taj isti simbol. Kod nas su takva ukrašena jaja dobila naziv pisanice. Možda je čudno što se zapravo ne zovu „bojanice“ ili „šarenice“ budući da su većinom ukrašene nekom grafičkom izvedbom. Odgovor leži u etimologiji riječi „pisati“ koja je u praslavenskom jeziku (**pъsati*) označavala crtanje, dok je šaranje zapravo bilo pisanje. Još dublje pronalazimo praindoeuropsku riječ **peyk'* koja sadrži značenje i pisanja i crtanja i šaranja.⁴

Pisanica se veže uz Uskrs zbog nekoliko razloga. Kao što smo već spomenuli, jaje je simbol novog života, buđenja, slobodno se može reći i nove nade. Iste ideje u kršćanstvu predstavlja Uskrs, najveći kršćanski blagdan. Nakon što je tri dana bio u grobu, Isus čudesno uskrsnuje ulijevajući novu nadu svima koji pođu njegovim stopama. Analoški se Isusovu grobnicu može usporediti s jajetom; izvana jednolična, beživotna, a iznutra se događaju nevjerojatna čuda. I kao što se Isus kroz nešto neobjašnjivo oslobodio svoje grobnice, tako se i život iz jajeta oslobađa svojeg zatvora, svoje sputanosti.

2.1. Pisanice u svijetu

Dugo se vremena smatralo da su najstariji oblici izražavanja i umjetnosti bile freske iz pećine, tzv. paleolitska umjetnost. Ti se crteži mogu naći u pećinama na području današnje Francuske i Španjolske, ali i na području Sibira i Amerikâ, a potječu iz vremena od najviše 30.000 godina prije Krista. Međutim, to nije najstariji oblik umjetnosti - najstariji oblik umjetnosti upravo su pisanice, odnosno ukrašena jaja!

Radi se o ukrašenim nojevima jajima koja datiraju izotprilike 60.000 godine prije Krista. Naime, na arheološkim nalazištima zvanim Spitzkloof i Diepkloof u Južnoafričkoj Republici skupina arheologa sa sveučilišta u Cambridgeu, predvođena dr. Brianom Stewartom, pronašla je raznobojne i različito ukrašene fragmente nojevih jaja. Plemena koja su ih u to vrijeme koristila, pretežito Bušmani, upotrebljavali su nojeva jaja kao spremnike za vodu. Njihova čvrsta građa i relativno velik kapacitet (otprilike jedna litra) bile su dovoljne odlike da

⁴Gluhak, Alemko, Hrvatski etimološki rječnik, 478-479..str

bi se kvalificirale kao osnovna oprema lovca u rubnom dijelu pustinje.

Ono što su pronašli raznobojni su fragmenti jajeta (crna, bež, žuta, narančasta, petrolej zelena (*teal*), pa čak i svijetlo crvena) koji su mogli postati takvi utjecajem vremena i sedimenata. Provođenjem eksperimenta utvrdili su da neke od tih boja ipak nisu mogle nastati samo prirodnim utjecajima, a neosporivi dokaz pružili su nalazi s jasnim gravurama. Nije, doduše, poznato što bi te gravure trebale predstavljati, no očito je da su jaja namjerno ukrašena.⁵ Iako Bušmani nisu radili pisanice iz istih razloga kao i kasnije civilizacije, nedvojbeno je da pronađene fragmente možemo s ponosom staviti u kategoriju pisanica!

Osim navedenih arheoloških nalaza, prvu primjenu pisanica u obredne svrhe (sličnije modernoj primjeni) nalazimo u najstarijoj monoteističkoj religiji – perzijskom zoroastrizmu. Sljedbenici te religije početkom proljeća obilježavali su blagdan Nowruz, u prijevodu Novi dan, što je bila njihova nova godina.⁶ Reljefi na njihovim palačama jasno prikazuju darivanje ukrašenih jajeta među obitelji, ali i vladaru.

Uz ove prve nalaze, dokaze da je bojanje jaja vrlo stara tradicija nalazimo i u germanskim, slavenskim i skandinavskim grobnicama, a u prilog tome dolazi i činjenica da se šarena jaja nekih slavenskih naroda podudaraju u tehnici ukrasa i ornamentici.⁷ „Podudarnosti bi mogle voditi zaključku da im je podrijetlo zajedničko, još negdje iz praslavenske zajednice.“⁸

2.2. Pisanice u Hrvatskoj

Pisanice su se ukrašavale na ovom području puno prije dolaska Hrvata, o čemu svjedoče nalazi iz grobnica starih naroda koji su živjeli na ovom području. Bila su to glinena jaja, vrlo vjerojatno bez ornamenata, koja su služila kao popudbina u grobnom prilogu.

Hrvati su svojim dolaskom donijeli i stare običaje i tradicije. Već smo spomenuli da postoje nagađanja da su se jedinstveni način ukrašavanja, motivi i običaji najvjerojatnije

⁵<http://www.cam.ac.uk/research/news/egg-cetera-6-hunting-for-the-worlds-oldest-decorated-eggs>

⁶<http://www.iranicaonline.org/articles/nowruz-i>

⁷ Čapo Žmegač, Hrvatski uskrсни običaji, 147. str.

⁸ Isto, 148 str.

razvili u nekoj praslavenskoj zajednici zbog zajedničkih elemenata u pisanicama iz Slovačke, Poljske, Ukrajine i Hrvatske.⁹

U novije vrijeme, kroz 19. i 20. stoljeće svaki kraj Republike Hrvatske razvio je svoj jedinstveni način ukrašavanja, bilo kroz motive ili tehniku. Isto tako, u različitim su krajevima pisanice dobile različita imena: „u sjeverozapadnoj i središnjoj Hrvatskoj (od Samobora i Jaskanskoga prigorja, preko Hrvatskog zagorja, i Podravine do Međimurja) su *pisanice* ili *pisanci*, u Lici Slavoniji, Baranji i Bosni, ali i na Mljetu u Konavlima su *šarena* ili *šarana* jaja, u Slavoniji još i *svilopis*, a u Dubrovačkom primorju *napengana* ili *pengana* jaja.“¹⁰

Priču oko pisanica u Hrvatskoj valja malo produbiti kroz analizu najraznovrsnijih tehnika bojanja i oslikavanja, kroz korištene materijale i metode, kao i kroz ukrase i simboliku, a ne smijemo zaboraviti ni običaje koji se vežu uz pisanice i blagdan Uskrsa. Vidjet ćemo da je, iako relativno mala zemlja, Hrvatska još jednom izrazito „široka“, opsežna i domišljata i da svakako tu raznolikost valja sačuvati!

2.2.1. Boje

Pisanice se najjednostavnije mogu podijeliti na jednoboje i kombinirane. One koja se *maste* (južnodalmatinski otoci, Dubrovačko primorje, Konavle), *koloraju* (Istra), *pituraju* (Pag) nose drugačija imena, obično vezna uz boju.¹¹ Kombinirane se pak mogu razlikovati ili po višebojnosti, korištenju više metoda izrade ili po različitosti materijala izrade.

U 19. i 20. stoljeću najčešće boje koje se koriste su crvena, žuta, crna i smeđa. Crvena se prvo dobivala od korijena biljke broć (*Rubia tinctorum*), a tragove tome nalazimo još u 16. stoljeću u pjesmi „Remeta“ Dubrovčanina Mavre Vetranića. Dakako, broć je bio poznat i u ostalim krajevima Hrvatske. Razvojem industrije i većom komercijalizacijom dobara popularan izvor crvene boje postalo je tzv. varzilo (*Caesalpinia sappan*), triješće drvca ili kore brazilskog drveta.¹² Izvori crvene boje također su bili i cikla, crveni radič i ljuske crvenog luka. Sam intenzitet boje ovisio je o duljini kuhanja, namakanja, a i o samom jajetu.

⁹ Uskrsne pisanice iz zbirke EMZ-a Zagreb, 8. str.

¹⁰ Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji, 149. str.

¹¹ Isto, 150.

¹² Uskrsne pisanice iz zbirke EMZ-a Zagreb, 10. str.

Druga najčešća boja pisanica, žuta, redovito se dobivala od lukovine, a nijanse koje su se protezale od svijetlo žute do crvenkasto-smeđe ovisile su o količini ljusaka i duljini namakanja jajeta. Osim lukovine, žuta boja dobivala se i od koprive (Istra, dijelovi Slavonije), ali i od kore divlje jabuke (Podravina).

Popularna je također bila i smeđa boja s ostalim tamnim nijansama. Efekt se postigao duljim namakanjem u lukovini, a moguće ju je bilo dobiti i od kore oraha, hrasta i johe. Tamnije nijanse smeđe pa sve do crne boje dobivale su se pak od čađe, tj. pepela.

Od ostalih boja koristila se i zelena, plava i ljubičasta, dok je ružičasta bila najmanje zastupljena. „Interesantno je izbjegavanje uporabe komplementarnih boja – žute i ljubičaste, plave i narančaste, zelene i crvene na istom jajetu.“¹³ Od 30.-ih godina 20. stoljeća prednost se daje komercijalnim, umjetnim bojama.

2.2.2. Tehnike ukrašavanja

Tehnike se ukrašavanja, poput metoda izrade i preferiranih boja, razlikuju praktički od mjesta do mjesta. Definitivno najraširenija tehnika ukrašavanja je tzv. batik-tehnika, poznata na Dalekom istoku kao metoda bojanja tkanine. Radi se o ukrašavanju gdje se koristi vosak i *kičica* (alat za nanošenje voska, pisaljka). Vosak se u nekoj posudici otopi i onda se *kičicom* nanosi na dijelove jajeta za koje želimo da zadrže prirodnu boju, a zatim jaje stavljamo na namakanje u neku drugu boju. Postupak se ponavlja onoliko puta koliko različitih boja želimo na jajetu. Na kraju, jaje se može ili skuhati da se vosak otopi ili se vosak sastruže nekim oštrim predmetom.

Nadasve je interesantna jedna tehnika oslikavanja karakteristična za Slavoniju pod nazivom *svilopis* ili *svilovez*. „U cjevčicu *kiščice* (tako su pisaljku zvali u Slavoniji) umetala se svilena nit: rastopljeni je vosak po njoj ravnomjerno tekao ostavljajući tanje i preciznije tragove.“¹⁴

¹³ Uskrsne pisanice iz zbirke EMZ-a Zagreb, 11. str.

¹⁴ Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji, 153.-154. str.

Osim tehnika s voskom, sjevernim dijelom Hrvatske bila je proširena i metoda struganja. Najprije se jaje obojilo željenom bojom i onda su se pomoću nožića, britvice, igle i sl. oblikovali ornamenti.

Neuobičajenija je metoda lijepljenja raznih objekata po jajetu, pa čak i vezana jaja. „Jaje uvezano u vunicu (svilu) nastaje tako da se konac pruži uzduž jajeta i zaveže na vrhu i tušiki (šotka, obliji dio jajeta)¹⁵. Istim koncem vrati se do sredine, napravi se guka (čvorić), pa se prođe okolo sredinom do sastavka. Onda se dalje krene od polovice i napravi čvorić i opet se omota tako da bude nekoliko puta omotano i ostavi se otprilike da bude jedan prst bijelo od sredine, tako da budu dva bijela reda. Nakon toga se sredinom jajeta poprijeko prave ružice *kosovskim* vezom (između ranije napravljene okosnice provlači se svila, jednom ispod, a drugi put iznad niti poprijeko tako da se dobije izgled ruže, a to je ustvari nepravilni osmerokut.)“¹⁶ U Slavoniji imamo jaja ukrašena vunom ili svilom, s dodatkom perlica, dugmadi i šljokica. Kod Pakraca je zabilježeno lijepljenje srčike bazge. Rjeđe je bilo ukrašavanje šećerom na licitarski način, a u okolici Slavonskog Broda imamo čak i potkivanje jajeta.¹⁷

Apsolutno najneuobičajenija metoda ukrašavanja bila je ona pomoću kiselina prirodnog podrijetla. Najčešće se koristio ocat ili rasol, a kasnije i dušična kiselina koja bi na već obojanom jajetu izgrizla boju prema stvarateljevoj ideji. U nekim krajevima također je bila praksa jaje staviti u mravinjak gdje bi mravi svojom kiselinom stvorili apstraktne ornamente.¹⁸

2.2.3. Ornamenti

Umjetnost izrade pisanice svoju vrijednost ponajprije može zahvaliti spretnim rukama stvaratelja. Raspon ukrasa koje možemo pronaći na jajetu zaista je zadivljujući. U toj mnogobrojnosti ukrasa, mnogi su se domaći istraživači odvažili na sistematiziranje poznatih podataka i uspostavljanje tipologije ornamenata. Zaista težak zadatak uzimajući u obzir, između ostalog, i autorov subjektivni utisak.

¹⁵ http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1diWRI%3D

¹⁶ Pisanica - hrv uskrсни običaji, 86.-87. str.

¹⁷ Čapo Žmegač, Hrvatski uskrсни običaji, 157.str.

¹⁸ Pisanica – Hrvatski uskrсни običaji, str. 87.

Najjednostavnija podjela je na geometrijske, biljne, životinjske, znakovne i apstraktne motive. Biljna je ornamentika definitivno najraširenija. Prikazuju se sitne lozice, grane, grančice, krupni cvjetovi, lišće... , ovisno o kraju gdje je nastala. Od životinja, najprisutnije su domaće životinje, u prvom redu perad, ali i neudomaćene ptice. Religijski su motivi, standardno, križ, hostija i kalež. Jedan od najraširenijih znakovnih motiva, čak i u pretpovijesno doba, bio je simbol vatre i plodnosti, svastika. Kroz razne stilizirane oblike ostao je u upotrebi još do danas.¹⁹ U kategoriju također ulaze srce, sidro, ljestve, košara... Geometrijski motivi koje posebno valja spomenuti su tzv. baranjske njivice: „riječ je o četverokuturazdijeljenom na manje površine s točkom u središtu“²⁰.

Još jedan oblik ukrašavanja različiti su natpisi. To mogu biti prikladni natpisi sa željama za sretnim Uskrsom, religijski sadržaji poput „Aleluja“; „IHS“, „Isus i Marija“ i sl. Osim toga, mogu se pojaviti i dulje poruke, prvenstveno ljubavne (najpoznatija je „Ovo jaje za ljubav se daje“), kao i različiti aforizmi (religijski poput „Bez božjega blagoslova nema dobra nikakova“, „Samo ćeš božjom ti pomoći svome cilju uvijek doći“, ljubavni „Ovo jaje za ljubav se daje“, te cinični „HDZ zna se- svako prase bere žira za se“, „Pod nogama nam još ne gori, za prodati tu je još katedrala, Pantovčak, a i Banski dvori“) u kojima prednjači zbirka Ane Bogat u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

2.2.4. Običaji uz pisanice

Konačno dolazimo do glavne svrhe pisanica, a to je njihova uloga u društvu – darivanje i razmjenjivanje. „Šareno jaje nekoć je bilo i neka vrsta ključa što je otvarao sve brave koje su zatvarale vrata dobrosusjedskih odnosa. Prenosilo je sputavane želje, nade i očekivanja.“²¹ Generalno se darivalo osobe iz obitelji i s osobama do kojih nam je stalo. „Prvenstveno je to bio dar kume kumčetu, bake i majke djeci, mlađih međusobno, ali i šire i dalje svojte, prijatelja i rodbine.“²²

¹⁹ Uskrsne pisanice iz zbirke EMZ-a Zagreb , 8. str.

²⁰ Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji, 159. str.

²¹ Pisanica – Hrvatski uskrsni običaji, 85. str.

²² Uskrsne pisanice iz zbirke EMZ-a Zagreb , 15.str.

U Podravini i Međimurju postoji običaj *matkanja* u kojem se djevojke koje se posestruju izgovarajući određene nagovore. „U tom običaju najvažniju ulogu ima pisanica koja se razmjenjuje“²³.

Također su među mlađima bile popularne i igre s pisanicama, poput tucanja jaja gdje bi pobjednik dobio obje pisanice, a najraniji zapis o tome imamo u ispravama grada Zagreba iz 14. stoljeća. Nadalje, postojalo je gađanje pisanice kovanicama ili kotrljanje pisanica nizbrdo. Da ne bi ispalo da se to jedino događa u ruralnoj Hrvatskoj, za primjer imamo Bijelu kuću u Washingtonu gdje se svake godine o Uskrsu tradicionalno održava kotrljanje pisanica.

Osim toga, pisanice su sastavni dio svake uskrsne košare koju se nosi na blagoslov, a nisu bila rijetka ni vjerovanja da će ljuške pisanice bačene u polje odagnati štetočine ili da će određene boje pisanica zaštititi obitelj od zlih duhova.

Ovime zaokružujemo uvodni dio rada. Upoznali smo pisanice kao simbol, njihovu povijest, razvoj i udomaćenost u mnogim kulturama svijeta. Saznali smo, štoviše, da su jedan od najranijih oblika izražavanja ljudske kreativnosti. Sužavanjem područja samo na Hrvatsku objasnili smo neke najpopularnije tehnike ukrašavanja, karakteristike, alate, ukrase i običaje koji se vežu uz pisanice i Uskrs. U sljedećem ćemo poglavlju taj etnografski fenomen združiti sa osnovnim muzejskim funkcijama i vidjeti kako se pisanice tretiraju kroz njih. Na što posebno treba paziti kod zaštite pisanica, kako ih spremati i čuvati, kako ih istraživati i upoznati ih te kako ih izlagati, komunicirati posjetiteljima muzeja i ostalim ljudima koje to interesira samo su neka od pitanja na koja ćemo odgovoriti u sljedećem poglavlju. Osim toga, vidjet ćemo kako se obavila restauracija i konzervacija najstarije pisanice pronađene na teritoriju Republike Hrvatske.

²³ Uskrsne pisanice iz zbirke EMZ-a Zagreb, 16. str

3. Muzeološke funkcije

„Odnos prema stvarnosti izražava se u muzeološkim funkcijama, koje posebice dolaze do izražaja u muzeju kao instituciji.“²⁴ Muzeološke funkcije, dakle, određuju smisao i svrhu predmeta unutar muzeja. Predmet je zbog zadovoljavanja raznih kriterija smješten u muzej, no njegova priča tu ne završava. Naprotiv, ona tek u muzeju počinje.

„Muzejski predmet je predmet baštine koji je izdvojen iz svoje realnosti da bi u novoj muzejskoj stvarnosti u koju je prenesen bio dokumentom stvarnosti iz koje je izdvojen.“²⁵ Prema ovoj definiciji jasno je da bi svaki predmet, dokument, građevina i lokacija sa zadovoljavajućim kriterijima mogla postati muzejskim predmetom, pa tako ni pisanice nisu iznimka. Pisanice su, kao i ostali muzejski predmeti „izvor i nositelj informacija“²⁶ te se samim time kvalificiraju za nešto veće od njih, a to je zbirka predmeta. Jedna pisanica ne bi imala previše smisla sama za sebe jer ne bi mogla biti izvorom znanja i informacija kao cijela zbirka te bi njena priča bila nedorečena. Osim toga, predmet mora biti dio zbirke budući da je „ona jedan od primarnih selektivnih faktora u ocjenjivanju podobnosti predmeta za prijelaz iz njegova realiteta u muzejsku stvarnost“.²⁷ Isto, naravno, vrijedi i za druge predmete, i upravo je zato muzejska zbirka postala „temeljna forma organizacije života muzejskih predmeta u muzeju“.²⁸

Nakon što smo utvrdili pojam muzejskog predmeta, možemo otići korak iznad i promotriti koje to *sile* upravljaju njime i kako ga one određuju. U ICOM-ovoj definiciji muzeja iz 1974. godine osnovne se muzeološke funkcije svode na „sabiranje, čuvanje, proučavanje, komuniciranje i izlaganje materijalnih svjedočanstava čovjeka i njegove okoline“,²⁹ a novija definicija iz 2007. godine to malo proširuje, definirajući muzejske funkcije kao „sabranje, zaštitu, istraživanje i izlaganje materijalne i nematerijalne baštine...“³⁰ Budući da se u ovom radu prvenstveno radi o nematerijalnoj baštini, valjalo bi spomenuti i dva modela

²⁴ Mareović, Uvod u muzeologiju 160. str.

²⁵ Isto, 120. str

²⁶ Isto 125. str.

²⁷ Isto 126. str.

²⁸ Isto 158. str.

²⁹ Isto 160. str.

³⁰ http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html

prepoznavanja muzeoloških funkcija: prema Peteru van Menschu to je CC model (curation communication, tj. skrb i komunikacija), a prema skupnom mišljenju Reinwardt Academie u Leidenu, to je PRC tj. ZIK model (preservation, research, communication, tj. zaštita, istraživanje, komuniciranje). Muzeološka struka preferira ZIK model budući da je općenitiji i lakše se primjenjuje na sveobuhvatnu djelatnost muzejskih institucija pa tako lakše obuhvaća i nematerijalnu baštinu.

Još od vremena kada su se muzeji počeli formirati kao kulturne institucije, naglasak je bio isključivo na očuvanju materijalne baštine, na očuvanju predmeta od zuba vremena. Jedino se fizičkim predmetima davalo značenje i percipiralo ih se kao nositelje identiteta ili poruke. Tek je kasnije, 2007. godine, ICOM-ova definicija muzeologije proširena da uključuju i nematerijalnu baštinu. Uvidjelo se da i nematerijalna baština može biti i jest jednako dobar svjedok prošlosti, da prenosi iste vrijednosti, informacije i značenje kao i fizički predmeti te da bi njezina zaštita itekako pridonijela očuvanju nacionalnog i onog užeg, pokrajinskog identiteta.

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske nematerijalnu baštinu definira kao „prakse, predstave, izraze, znanja, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz generacije u generaciju, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest.“³¹ Konkretnije, pod nematerijalnu kulturnu baštinu spada: jezik, dijalekti, govori i toponimika, te usmena književnost svih vrsta; folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote; tradicijska umijeća i obrti. Zbog svoje naravi kao (često) neopipljivog predmeta, nematerijalna se baština čuva na svojim materijalnim nositeljima, poput npr. pisanica, te se zbog toga muzejske funkcije jednako primjenjuju na materijalnu i nematerijalnu baštinu.

3.1. Muzeološka funkcija zaštite

³¹<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3639>

Zaštita kulturne baštine temeljna je funkcija muzeja jer se tek provođenjem te prve funkcije otvara mogućnost za preostale dvije. Sami tijek zaštite muzejskih predmeta dijeli se na zaštitu predmeta prenošenjem u muzej, fizičku zaštitu muzejskih predmeta u muzejima, sigurnost u muzejskim zgradama i socijalizaciju zaštite. Svaka od navedenih stavki ima, naravno, još dodatnih podjela i iznimaka. Tako, na primjer, prenošenje u muzej ne mora uvijek biti jedina vrsta zaštite predmeta. Postoje muzejski predmeti koji se čuvaju *in situ*, koji nisu istrgnuti iz svoje realnosti.

Najosnovnija aktivnost kod zaštite predmeta jest sama nabava predmeta, prenošenje predmeta u muzej. „Da bi sabiranje predmeta bilo uspješno, ono mora biti sistemsko i aktivno. Nije dovoljno osmisliti impresivnu politiku sabiranja i onda ne raditi ništa: svaki muzej bi trebao osmisliti i provoditi aktivni program sabiranja.“³² Program sabiranja ne bi trebao biti previše ambiciozan, a isto tako ne bi trebao biti ni samo *pro forma*. Pažljivo treba ispitati što se treba sabirati, iz kojih razloga, s kojim resursima i s kojim osobljem.

Međutim, najvažniji dio sabiranja jest dokumentacija! Tehnike i ralozi sabiranja ovise o predmetima, dok je dokumentacija jedino što je zajedničko svakom činu nabave. Ambrose i Paine savjetuju da se svakog muzejskog djelatnika obučiti da ima bilješke sabiranja i da je svaki put nosi sa sobom na teren. Također savjetuju da bi trebala sadržavati ilustracije i dijagrame zajedno s pisanim bilješkama.“³³

Zaštita u užem smislu riječi se prvenstveno odnosi na fizičku zaštitu, zaštitu od propadanja i oštećivanja. Spada pod interdisciplinarno područje budući da su za uspješnu provedbu potrebna znanja mnogih drugih znanstvenih disciplina. „Svrha je zaštite očuvanje integriteta baštine, stvaranje uvjeta za opstanak, poduzimanje mjera za održavanje predmeta i sklopova baštine da se odgodi neumitno propadanje i baština očuva za budućnost...“³⁴

Peter van Mensch također razlikuje termine idealističke i materijalističke zaštite, gdje idealistička zaštita nastoji zaštititi ideju koju muzejski predmet šalje, njegov nematerijalni kontekst u svijetu, dok materijalistička zaštita, kako nam i logika nalaže, štiti materijalna

³² Ambrose and Paine, Museum Basics, 140. str.

³³ Isto 142.

³⁴ Maroević, Uvod u muzeologiju, 169. str.

obilježja predmeta. Iz ovog dualiteta jasno se vidi potreba za dokumentiranjem svih oblika zaštite.

Nadalje, što se tiče fizičke zaštite u muzejima, najvažnije bi bilo spomenuti preventivnu i kurativnu zaštitu gdje se pod preventivnom zaštitom misli na kriptoklimatske uvjete poput vlage zraka, temperature i svjetlosti, a pod kurativnom zaštitom misli se na konzerviranje i restauriranje. Odnosno, preventivna zaštita odnosi se na okolinu gdje se predmet čuva, a kurativna zadire u materijal predmeta. Osim navedenih kategorija, prema Ivi Maroeviću, u fizičku zaštitu spada i zaštita oblika, zaštita značenja, dokumentacija, rukovanje muzejskim predmetima, etika postupka i metodološki pristup.³⁵

Sigurnost u muzejskim zgradama odnosi se na zaštitu predmeta prilikom rukovanja njima i na probleme koji bi mogli biti vezani uz prostor pod vanjskim utjecajima. U kategoriju ulaze zaštita od prirodnih katastrofa, ratnih razaranja, krađe i ostalih oblika vandalizma.

Socijalizacija zaštite nije toliko usredotočena na sam predmet, već na njegov kontekst. Nalaže da bi se predmeti u što većoj mjeri trebali čuvati *in situ*, ukoliko za to, naravno, postoje uvjeti.

3.1.1. Zaštita pisanica

Godine 2008. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, u skladu s novom UNESCO-ovom definicijom, proglasilo je pisanice nematerijalnim kulturnim dobrom. Prema gore spomenutim kategorijama, pisanice očito spadaju pod zadnju kategoriju tradicijskih umijeća i obrta. Osobnog sam mišljenja da je to zapravo spoj i materijalne i nematerijalne zaštite jer za razliku od plesa ili igre koji nisu opipljivi, koji su isključivo nematerijalni, pisanice sljubljuju ljudsko umijeće i kreativnost s materijalnošću jajeta koje služi kao isključivo kao medij. Pitanje je do koje je granice to razdjeljivo? Naime, pisanice *vulgaris*, tj. bojana, ukrašena jaja zapravo prenose tehniku, ornamente te se s punim pravom deklariraju kao nematerijalna baština. No što je onda s jajima koja su direktno obrađena? Na primjer, potkovana jaja. Niti jaje niti potkova sami za sebe nisu nužno dio baštine niti su od velikog značenja za identitet, ali kada se spoje umijećem majstora nastaje potkovano jaje koje je čisti primjerak

³⁵ Maroević, Uvod u muzeologiju, 174.-181. str

materijalne baštine. Naravno, samo umijeće potkivanja jest nematerijalna baština, ali finalni produkt je dio materijalne baštine. To je određena paradigma koja kod uobičajenih elemenata nematerijalne baštine ne postoji i upravo zato držim da je pisanica spoj i materijalnog i nematerijalnog.

U Etnografskom se muzeju u Zagrebu pisanice skupljaju od samih početaka djelovanja te institucije od 1919. te se do današnjih dana tamo stvorila povećća zbirka pisanica koja broji preko 1900 predmeta. Većina tih pisanica darovi su autora ili posrednika, a najvrjednije pisanice dar su osobnog tajnika J.J. Strossmayera, Milka Cipelića, koje potječu iz perioda od 1847. do 1849.

Pisanice se po metodama zaštite ne razlikuju previše od ostalih zbirki(sitnijih) predmeta. Sabiranje predmeta sustavno se provodi kroz izlaske na teren i donacije. Načelno se čuvaju u depou s ostalim muzejskim predmetima, pod kontroliranim mikroklimatskim uvjetima. Odvojene su po zbirkama, autoru, podrijetlu ili nekom drugom kriteriju i spremljene u odgovarajuće spremnike. Preferirano čuvanje *in situ* nema previše smisla s pisanicama jer se nove lako stvaraju, a smještaj u muzeju garantira im veću publiku.

Sama narav pisanica kao lako lomljivog predmeta nalaže izuzetno pažljivo rukovanje, no dobra im je strana što je boja postojana bez obzira kolikočesto se s njima rukuje. Još je jedna dobra strana što pisanice nisu sklone (brzom) propadanju, poput npr. drva, te ne iziskuju previše konzervatorskih intervencija. Štoviše, ukoliko se radi o ispuhanim pisanicama, one mogu trajati vječno, uz, naravno, pravilnu preventivnu zaštitu.

Ako se pak dogodi da se neka pisanica razbije ili teže ošteti, odlučuje se treba li ili ne treba intervenirati. Naime, ukoliko dođe do većeg, ali čistog loma, vrlo je lako provesti restauraciju predmeta, osobito ako se radi o ekskluzivnom primjerku. No, u slučaju da se ošteti pisanica iz neke novije i mnogobrojnije zbirke, i ako je prijelom nečist (jaje se može razbiti u tisuće komadića), restauracija vrlo vjerojatno neće biti provedena zbog neisplativosti te će se muzejski predmet jednostavno otpisati.

3.1.1.1 Restauracija srednjovjekovne pisanice

Ostaci pisanice pronađeni 2003. godine na lokalitetu Gudovac-Gradina kod Bjelovara najljepši su i najbolje restaurirani ostaci srednjovjekovne pisanice pronađene na tlu Republike Hrvatske. Pisanica je bilo izuzetno oštećena i restauratorski je zahvat zbog toga bio iznimno težak, zanimljiv i kompleksan. "S obzirom na to da su slični nalazi i restauratorski zahvati izuzetno rijetki, nije bilo moguće pronaći niti jedan istovjetni primjer koji bi bio od pomoći pri restauriranju, pa su problemi rješavani prema općim načelima restauratorske etike i metodama koje se inače primjenjuju u restauriranju stakla i keramike."³⁶

Najprije je fotografirano postojeće stanje predmeta. Ljuska je bila zdrobljena i fragmentirana, a većina dijelova nalazila se u grumenima stvrdnute zemlje te je zbog toga bilo teško pretpostaviti očuvanu površinu pisanice.

Kod postupka restauriranja najprije je valjalo odvojiti ljuske jajeta od grumena zemlje. To se učinilo uz pomoć destilirane vode i preciznih pomagala poput pincete i mekog, tankog kista. „Tijekom postupnog izdvajanja iz zemlje, ulomci koji su se nalazili jedni pokraj drugih su grupirani, jer je najveća vjerojatnost da se spajaju. Iako na prvi pogled djeluje jednostavnije potopiti cijelu grudu zemlje u destiliranu vodu, na navedeni se način bolje kontrolira proces, te se lakše i brže pronalaze ulomci koji se spajaju.“³⁷

Pronađeno je ukupno 148 fragmenata, od kojih je 48 većih od 10mm, 59 od 10 do 3mm, a 41 komada je manje od 3mm. Uz same fragmente pisanica, pronađeno je još ostataka drugog, neukrašenog jajeta, životinjske kosti, pougljeno drvo i slično.

Zatim je slijedilo preliminarno spajanje da se vidi konačna očuvanost jajeta i mogućnost spajanja svih fragmenata. Velika većina ih je spojena, dok je samo 25 komada dimenzija od 1 do 3 mm ostalo nespojivo. Nakon spajanja, očuvano je bilo 60% jajeta, a ornament je postao čitljiv, smislen. Ukrašavanje je provedeno batik tehnikom, odnosno nanošenjem voska na dijelove jajeta, a ornamentika je geometrijske naravi s rozetama na vrhu i dnu jajeta, bočno postavljenim srcima te repetitivnim linijama koje se ponavljaju oko sredine jajeta.

Preliminarno je sastavljanje obavljano ljepljivom trakom koja ne utječe na sami predmet i lako se skida, no da bi predmet bio trajniji, trebalo je izraditi nekakvu osnovu u

³⁶ Golubić, stručni rad, str 1.

³⁷ Isto str.2

obliku jajeta na koju bi se mogli postaviti spojeni fragmenti. Pronalazak sličnog jajeta nije bio opcija budući da je svako jaje jedinstveno, već je valjalo izmjeriti sve dimenzije jajeta, napraviti nacrt i prema nacrtu slagati lagani i lako obradivi polistiren. Zatim je osnova obojana nijansom smeđe boja sličnoj originalnoj boji jajeta da ne bi previše odudarala od originala.³⁸

Pisanica se danas čuva u gradskom muzeju u Bjelovaru, a bila je predstavljena 2012. godine u Etnografskom muzeju u Zagrebu u sklopu izložbe „Pisanica – tradicija koja traje“, zajedno s pisanicama iz svih ostalih krajeva Republike Hrvatske.

3.2. Muzeološka funkcija istraživanja

“Proučavanje je misaoni proces u kojem dolazi do integriranja muzeologije s temeljnim znanstvenim disciplinama. To je proces u kojem istražujemo i znanstveno interpretiramo informacijske vrijednosti kulturne i prirodne baštine analitičkim istraživanjem vrijednosti predmeta unutar zbirke, vrijednost zbirke unutar muzejskog zbirnog fonda, vrijednosti baštine u prostoru.”³⁹

P. van Mensch tvrdi, budući da su se muzeji razvili iz znanstvenih zbirki, da je tradicionalno istraživanje predmeta bilo dominantno u pretečama muzeja, te da su se funkcije zaštite i komunikacije razvile iz znanstvenih interesa. Naime, budući da su sveučilišta i znanstveni instituti prednjačili u znanstvenim istraživanjima, ta je uloga u muzejima oslabila, no pojačale su se uloge zaštite i komunikacije što je dalo konačan oblik današnjoj muzeologiji.

Samo područje funkcije istraživanja dijeli se na vrste istraživanja i dokumentaciju. W. Klausewitz je vrste istraživanja podijelio na tri različita područja: „analizu, opis i komparativno vrednovanje predmeta, kulturno, sociološko i drugo vrednovanje svih vrsta predmeta unutar funkcionalnog okvira njegove okoline i primijenjena istraživanja u odnosu na konzerviranje, restauriranje i izlaganje predmeta.”⁴⁰

³⁸ Cijelo poglavlje 3.1.1.1 na temelju Golubićevog članka

³⁹ Maroević, Uvod u muzeologiju, 185. str.

⁴⁰ Isto, 187.str.

Iako Klausewitz samo drugo i treće područje smješta u domenu muzeoloških istraživanja, analiza i opis neizostavan su korak za bolje razumijevanje drugog područja, područja vrednovanja predmeta. U prvom će području primarni interes imati temeljne znanstvene discipline koje će predmetu pristupiti u skladu s područjem. To znači da će, na primjer, „antropologija usredotočiti na materijalnu kulturu i objediniti onaj dio etnologije i arheologije u kojima je materijalna kultura u središtu interesa.“⁴¹ Isto će tako povijest pristupiti povijesnom izvoru na jedan način, povijest umjetnosti na drugi, prirodoslovlje na treći itd. „Ne smijemo smetnuti s uma da muzeološka istraživanja uključuju prepoznavanje i iščitavanje svih osobina predmeta, pa prema tome i onih za čije su nam razumijevanje potrebna znanja temeljnih znanstvenih disciplina.“⁴²

Drugo područje, područje vrednovanja, odnosi se na „promjene značenja, razne slojeve i oblike interpretacija, povezivanje predmeta u sadržajne sklopove, promjene oblika i funkcija predmeta ili cjelina.“⁴³ I ovo je područje neodvojivo od temeljnih znanstvenih disciplina, no one ovdje nisu dominantne. Prvenstveno služe kako bi se utvrdila promjena značenja ili izgled samog predmeta.

Primijenjena se istraživanja fokusiraju na strukturalni identitet predmeta ili cjelinu baštine. Istražuju materijale i strukturu predmeta i način fizičke zaštite. Područje je izuzetno bitno jer nam otkriva korištene materijale, tehnologije i konstrukcije pomoću kojih lakše smještamo predmet u neki povijesni period. Fizička se pak zaštita nadovezuje na prvu muzeološku funkciju, zaštitu, i prepoznaje koje je konkretne korake potrebno poduzeti s obzirom na materijal.

Funkcija istraživanja nezaobilazno obuhvaća i dokumentiranje podataka dobivenih u procesima opisa, analize, identifikacije i interpretacije muzejskih predmeta. „Dokumentiranje kulturne baštine organizirani je proces bilježenja informacija što ih posjeduju i emitiraju predmeti i cjeline baštine.“⁴⁴ Utvrđen je standard po kojem se skupljaju informacije o predmetu ili cjelini koje zatim moraju biti sustavno obrađene i arhivirane, a sve to u skladu s pravilima etičnosti pri dokumentiranju. Sama podjela dokumentacije je logička: stvaranje, uporaba i čuvanje ili arhiviranje dokumentacije. Osim dokumentacije koja se stvara

⁴¹ Maroević, Uvod u muzeologiju, 187. str.

⁴² Isto, 187. str.

⁴³ Isto, 188. str.

⁴⁴ Isto 190. str.

sabiranjem, imamo i dokumentaciju koja se stvara komunikacijom, a to su katalozi izložbi, pozivnice, plakati i slično koji svi također moraju biti pohranjeni.

3.2.1. Istraživanje pisanica

Pisanice su relativno jednostavan predmet za istraživanje. Budući da kroz povijest nisu imale neku egzaktnu primjenjivost, već su služile prvenstveno kao ukras i eventualno nekakav alat kod tradicionalnih običaja, njihova primjena kroz vrijeme ostaje ista. Isto tako nema neke prevelike potrebe za izučavanjem materijala jer su gotovo sve pisanice nastale kroz povijest ocrtane na kokošnjem jajetu. Ako jaje i jest od neke druge životinje, to se vrlo lako uoči – postoje primjerci pisanica crtanih na guščjem i na prepeličjem jajetu koja se doista razlikuju veličinom od kokošnjih. Primjena drugih materijala (poput plastike, stakla, keramike) novijeg je datuma i može se razlučiti po samoj masi i teksturi pisanice. U svakom će slučaju ova problematika pripasti etnologiji kao temeljnoj znanstvenoj disciplini iz kategorije humanističkih znanosti.

Područje vrednovanja ne može se previše primijeniti na pisanice budući da kod njih ne dolazi do promjene oblika, a do promjene značenja u procesu identifikacije može doći vrlo rijetko. Kao što smo spomenuli, značenje je gotovo uvijek vezano za blagdan Uskrsa i simboliku novog života. Iznimka mogu biti pisanice izrađene kao umjetnički predmeti o čemu će biti riječi u poglavlju o komunikaciji.

Primijenjena istraživanja mogu se provesti nad svakim muzejskim predmetom jer svakom od njih potrebno je odrediti adekvatnu zaštitu, a i otkriva nam samu tehniku izrade zbog čega prepoznamo ekskluzivnost pisanice. U poglavlju „restauracija srednjovjekovne pisanice“ vidjeli smo kako zapravo ne postoji jedinstveni pristup restauraciji jajeta već se primjenjuju postupci karakteristični za slične predmete. U ovom konkretnom slučaju radilo se o restauraciji stakla i keramike budući da su oštećenja vrlo slična i kod jednih i kod drugih predmeta.

Kod dokumentacije pisanica svakako valja naglasiti korištenu provenijenciju, tehniku i temu ili barem prevladavajuće ornamente. Sama skica ili crtež pisanice nije previše korištena u inventarnim knjigama i knjigama ulaza, a korištenje moderne tehnologije i računalnih

sustava dokumentacije olakšalo je sistematiziranje i dokumentiranje predmeta korištenjem fotografija.

3.3. Muzeološka funkcija komunikacije

Komunikacija je muzeološka funkcija usredotočena najavno prikazivanje osobina i vrijednosti predmeta ili cjeline kulturne i prirodne baštine - ona je faktor koji muzeje, kao mjesta koja sabiru, čuvaju i istražuju autentične i/ili originalne trodimenzionalne predmete, čini posebnim, zanimljivim i ekskluzivnim. Direktno unosi kulturnu baštinu u stvarnost društva, točnije, iskrenije i potpunije od bilo kakve publikacije, videozapisa ili nekog drugog medija. Svojim djelovanjem pomaže u izgradnji identiteta sredine ili društva kojim se kasnije ta sredina ili društvo predstavlja. Osim toga, ima veliki edukacijski potencijal, ali i ekonomski jer potiče turizam. Glavna podjela funkcije komunikacije su izložbe, oblici komuniciranja putem drugih medija te prezentiranje spomenika kulture i muzejski upotrebljavani spomenici kulture. Budući da je ovaj rad usmjeren na muzejski predmet pisanica, kod funkcije komuniciranja usredotočit ćemo se na izložbe putem kojih se pisanice pretežito izlažu, dok će se preostale oblike ove funkcije spomenuti i ukratko objasniti i podijeliti.

Izložba je najosnovniji i glavni oblik muzejske komunikacije. „Ona je element muzejske politike i slijedi protok vremena i promjene u društvu. Izložba kao stvaralački čin ujedno je i specifičan informacijski sustav u kome se oblikuju i komuniciraju poruke između prošlosti i sadašnjosti, između muzealnog i realnog svijeta“⁴⁵, tj. „izložba u muzeju oblik je muzejskog komuniciranja izlaganjem i interpretacijom muzejskih predmeta.“⁴⁶ Ono osnovno što nam treba za uspostavljanje uspješne izložbe je interpretirano i manipulirano znanje koje ćemo prenesti na posjetitelje, muzejski predmeti koji će biti svjedocima nekog vremena, neke realnosti i koji će potvrditi prenesena znanja i, naravno, prostor u kojem će se to sve odvijati.

Kod primjene Težakova ETAKSA kompleksa (emisija, transmisija, akumulacija, selekcija, apsorpcija) otvaraju nam se pitanja koja se vežu uz smisao i poslanje izložbe; ŠTO, GDJE i KADA koji se odnose na informaciju, TKO koji se odnosi na pružatelja informacija i interpretacije, KAKO koji se odnosi na instrukciju i metodu i ZAŠTO koji se odnosi na

⁴⁵ Maroević, Uvod u muzeologiju, 200. str

⁴⁶ Isto, 201. str.

motivaciju. Pitanja KOME nema, ali se može pretpostaviti da su to ljudi koji će posjetiti izložbu s barem iole interesa, znanja i motivacije za praćenje izloženog sadržaja.

Kod izložbi su izrazito zanimljive podjele koje su naizgled mnogobrojne. Ivo Maroević preuzeo je ideju Z.Z. Stranskog, malo je proširio i došao do razlikovanja četiri osnovna tipa izlaganja ili prezentativne komunikacije: muzealna ekspozicija (stalni postav), muzejska izložba (povremena izložba), izložba (pokretna izložba) i velika tematska izložba.⁴⁷ Prva tri tipa dobro su poznati, starijeg su datuma i prilično samoobjašnjivi. S druge strane, velika tematska izložba nova je paradigma u domeni komunikacije. Takve izložbe nisu fokusirane samo na muzejski materijal i zbirni fond određenog muzeja, već nastoje obuhvatiti šire teme, kulturološke, umjetničke, povijesne, znanstvene i tehničke. Osnovni selektivni faktor kod ovog tipa izložbi zapravo je tematika, što u stvari vuče korijene iz velikih svjetskih izložbi s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća. „One u svoj sadržaj uključuju kulturnu baštinu u cjelini i praktički čine sponu između muzeologije i zaštite kulturne baštine, odnosno prezentacije kulturne baštine u cjelini, a po svom su karakteru reprezentativne, cjelovite i sveobuhvatne.“⁴⁸

Kao nešto drugačiji pristup kategorizaciji izložbi imamo H.H.Shettela koji kategorizira izložbe prema zanimljivosti (sadržana povijesna, sociološka ili psihološka poruka), estetskoj privlačnosti i didaktici (pričanje priče, objašnjavanje procesa).⁴⁹ Svaka od tih kategorija može se povezati sa pitanjem TKO iz gore spomenutog ETakSA kompleksa –kustos je zadužen za prvu kategoriju, on mora dati koncept i osnovni scenarij koji definira izložbu; dizajner se brine za kategoriju estetike, pretvara poruku muzejskih predmeta u koncept izložbe, i napokon pedagog koji se brine za prenošenje poruke na prihvatljiv, logičan i edukacijski prihvatljiv način različitim skupinama posjetitelja.

Ostali oblici komuniciranja ovise više o mediju kojim se komunicira nego o samim muzejskim predmetima, a odnose se na koncept „imagirnarnog muzeja“ A Malrauxa. „Muzej će komunicirati s publikom preko izgovorene riječi, organiziranjem predavanja i razgovora o

⁴⁷ Maroević, Uvod u muzeologiju, 223. str.

⁴⁸ Isto, 235. str.

⁴⁹ Isto, 236. str.

temi izložbi ili pak muzejskog istraživačkog ili sakupljačkog rada ili pak priređivanjem različitih priredbi koje će biti u funkciji muzejskih izložbi.“⁵⁰

Prezentiranje spomenika kulture odnosi se na interpretaciju predmeta, zgrade ili sklopa kulturne baštine. Prezentacija i interpretacija odvija se uz pomoć muzeografskih pomagala, oznaka, tabli, raznih oblika tumačenja, vodiča, informacijskih centara i slično.

Muzejski upotrebljavani spomenik kulture u prostoru je spomenik „kojemu je primarna namjena da posredno ili neposredno posjetitelju organizirano prikazuje svoje spomeničke vrijednosti.“⁵¹ Iako se takvi spomenici mahom nalaze *in situ*, muzejska realnost „došla“ je k njima u obliku unutarnjeg uređenja, a sve u svrhu zaštite od socijalne istrošenosti i opasnih radnji koje bi taj spomenik degradirale. Kod muzejski upotrebljivanih spomenika razlikujemo arheološke lokalitete, ruševine, arheološke nalaze ispod postojećih živih struktura, sačuvane pojedinačne građevine i grupe spomenika.

3.3.1. Komunikacija pisanica

Pisanice se redovito komuniciraju putem izložbi, bio to stalni postav (poput onog u Etnografskom muzeju), povremena ili pokretna izložba. Teme izložbi mogu varirati od djela pojedinog umjetnika ili stvaratelja, radova karakterističnih za pojedina područja, predstavljanja određene tehnike ili pak mogu prikazivati ukupnost umjetničkog izražaja kroz kombinirane izložbe. To najčešće i jest slučaj budući da bi ovako tematski odvojene izložbe, osobito po tehnici, vrlo brzo postale zasitne.

Jedan od problema kod izlaganja pisanica njihove su fizičke proporcije. Kokoške jaje je relativno maleno, 7-8 centimetara je i iznad prosjeka, i ako tome dodamo neki tekst koji se može nalaziti na pisanici, dolazimo do problema odašiljanja autorove poruke. Mogućnost diranja predmeta od strane posjetitelja ne bi trebao biti način kako doskočiti tom problemu jer će jedan dio pisanica nestati bez traga, a manji dio će zbog nepažljivog rukovanja biti oštećen. Primjerice, na izložbi uskršnjih pisanica 2010. godine u galeriji Mirko Virius u Tkalčićevoj ulici u Zagrebu, autorica izložbe je računala na etičnost posjetitelja koja se na kraju pokazala nepostojećom. Oko 15% izložaka je bilo ukradeno, a 5% oštećeno. Način na

⁵⁰ Isto, 243. str.

⁵¹ Maroević, Uvod u muzeologiju, 249. str.

koji se može riješiti problem fizičkih proporcija su jednostavni tekstovi ispod zaštićenog predmeta na kojima se nalazi pisani sadržaj pisanice, a u krajnjoj liniji, mogu se fotografirati i glavni motivi koji će se bolje vidjeti uvećani na papiru nego na izložku.

Usprkos tome što je fizički oblik relativan nedostatak kod fizičkog izlaganja pisanica, on može postati velika prednost kod drugih oblika izložbe, konkretnije kod virtualnih izložbi. Zbog svojstva simetričnosti i integriteta oblika, pisanice bi se mogle predstaviti u obliku 3D modela kod ovog tipa izložbe. Tako bi posjetitelju svaka perspektiva na pisanicu bila u sferi mogućnosti bez opasnosti za muzejski predmet. Popratni bi tekst eventualno stavio pisanicu u kontekst, što vremenski, što tehnički te bi pružao dodatne informacije koje možda ne bi bile toliko očite posjetitelju samim pogledom na predmet.

3.3.1.1. „Pisanica s razlogom“ – izložba ART studia Azinović

Pisnace mogu biti izrađene kao umjetnički predmet, te je iz tog razloga zanimljivo spomenuti njihovu izložbu, kao poseban tip prezentativne komunikacije koja se ne veže za fundus muzeja.

„Pisanica s razlogom“ izložba je uskršnjih pisanica održana povodom blagdana Uskrsa 1994. i povodom obilježavanja 900. obljetnice Zagrebačke nadbiskupije u organizaciji Muzejsko-galerijskog Centra i Art studia Azinović. Nastala je na temelju izložbi od godinu prije pod nazivom „Pisanica s razlogom“ i „Pisanica kao minijatura“.⁵²

U izložbi je sudjelovalo ukupno 240 umjetnika iz Republike Hrvatske (ponajviše iz Zagreba) koji su izradili više od 1200 pisanica. Imena nekih od tih umjetnika i više su nego impresivna, a neki od njih su Edo Murtić, Ivan Lacković Croata, Josip Generalić, Ivan Rabuzin, Miroslav Šutej... Svih 240 umjetnika okupljeno je od strane Mirka Azinovića, voditelja gore navedenog studija. Ideja je bila da svaki od umjetnika dobije pet drvenih jaja te ih oblikuje prema vlastitom nahođenju, vlastitoj umjetničkoj viziji, a rezultati, očekivano, nisu razočarali. Bilo je tu simplificiranih i konceptualno „čistih“ radova, poput onog koji pripada Anti Jerkoviću gdje su jaja obojana jednom bojom uz tekstom „AB OVO“ pa do apsolutnih suprotnosti: „Nema nikakve dvojbe tko zaslužuje epitet najradikalnijeg krivotvoritelja izvorne

⁵² Vlado Bužančić, Pisanica s razlogom, 8. str

narudžbe autorske pisanice – tava s tri „jaja na oko“ Borisa Bućana još je jedan sjajan primjer dekontekstualizacije i resemantizacije karakteristične za njegove rane plakaterske i galerističke istupe.“⁵³

Kroz ovaj smo primjer izložbe vidjeli da je pisanica, iako proglašena nematerijalnim kulturnim dobrom, itekako podložna utjecajima modernih i suvremenih umjetnika i da zapravo pruža jedan zanimljivi izražajni format.

⁵³ Darko Glavan, Pisanica s rezlogom, 16. str.

4. Popularne pisanice u svijetu

Kroz ovaj smo rad uvidjeli da pisanice nisu geografski i kulturološki vezane za jedno manje područje, već da su poznate u raznim oblicima po cijelom svijetu. U ovom poglavlju samo želim zaokružiti temu pisanica kao muzejskog predmeta kroz predstavljanje poznatih i jedinstvenih pisanica uz koje se veže ili umjetnički izražaj ili identitet.

Daleko najpoznatije pisanice na svijetu su tzv. Fabergéova jaja. To su jaja nastala umijećem ruskog zlatara Petra Karla Fabergéa u periodu od 1885. do revolucije u Rusiji 1917. godine. Originalno je bila zamišljena izrada 52 takva jaja, no izrađeno ih je 50 dok je do danas preživjelo njih 42. To su, dakle, uskršnja jaja ukrašena raznim luksuznim ukrasima, prvenstveno zlatom, srebrom i dragim kamenjem, a prvo jaje nastalo je na zahtjev ruskog cara Aleksandra III koji je to jaje darovao svojoj ženi za blagdan Uskrsa i njihovu 20. godišnjicu braka.⁵⁴

Do danas je nastalo preko tisuću takvih jaja, ponajviše zato jer je obitelj Fabergé napustila Rusiju nakon 1917. godine. Također je bitno spomenuti da je tih prvih 50ak jaja najcjenjenije te spadaju pod „carska „ Fabergéova jaja.

Drugi primjer koji sam htio spomenuti je malo novijeg datuma, a radi se o projektu iz 2009. godine između Turističke zajednice Koprivničko-križevačke županije, udruge hlebinskih slikara i kipara, udruge Molvarski likovni krug i likovne sekcije „Podravka 72“, a sve to u suradnji sa Hrvatskom turističkom zajednicom. Projekt su zapravo bile velike pisanice oslikane tehnikom podravske naive, a oslikavali su ih umjetnici iz navedenih udruga. Nakon što su bile gotove, goleme pisanice postaljene su na trgove mnogih hrvatskih, ali i svjetskih gradova: Madrid, New York, Budimpešta, Bratislava, Klagenfurt, Zgareb, Varaždin, Koprivnica, Bjelovar, Đurđevac, Križevci, Molve samo su neki od njih.

⁵⁴<http://inclassicstyle.com/faberge-eggs/>

Zaključak

Kroz ovaj smo radi najprije upoznali simboliku jajeta, kako ga koje kulture svijeta doživljavaju i na što ih podsjeća i uvidjeli da ljudska mašta i osjećaj za simboliku prelaze granice, ne samo današnjih država, već i cijelih kontinenata.

Upoznali smo i ukrašeno jaje – pisanicu s njegovog primarnog, etnološkog gledišta. Najprije smo saznali da je ukrašeno jaje jedan od najstarijih (ako ne i najstariji) oblik umjetničkog izražavanja i postepeno smo došli do današnje primjene pisanice kao muzejskog predmeta. Najprije smo analizirali faktore koje tvoje pisanicu: njene boje, tehnike ukrašavanja, ornamente i ulogu kod tradicionalnih rituala.

U glavnom dijelu rada analizirali smo pisanice kroz osnovne muzejske funkcije – zaštitu, istraživanje i komuniciranje te vidjeli kako koja od funkcija djeluje na pisanicu. Same smo funkcije konkretizirali na primjerima restauracije najstarije pisanice pronađene na našem području te kroz jednu vrlo zanimljivu izložbu suvremenih umjetnika.

Pisanice i dalje ostaju predmet zanimanja za muzeologiju jer se konstantno stvaraju nove, naročito sada kada postoji potreba za očuvanje nematerijalne baštine. Iako danas izlaganje tih pisanica nije previše razvijeno i prošireno, upotrebom virtualnih muzeja moglo bi se popularizirati zanimanje za taj oblik umjetničkog izričaja. Ako tome pridodamo projekt oslikavanja velikih pisanica, pokoju radionicu i još po neki takav projekt u budućnosti, možemo slobodno reći da će pisanice nastaviti okupljati znatiželjnike i uredno ispunjavati svoju zadaću kao svjedoka jednog minolog vremena.

Literatura

Knjige i katalozi:

- 1) Ambrose T. i Paine C. *Museum Basics*. Treće izdanje. London: ICOM u suradnji s Routledge, 1995.
- 2) Barlek, J. *Uskrsne pisanice iz zbirke Etnografskog muzeja u Zagrebu* [katalog izložbe]. Zagreb: Etnografski muzej, 2001.
- 3) Bužanović, V., Glavan, D... [et.al]. *Pisanica s razlogom* [katalog izložbe]. Zagreb: Art studio Azinović, 1994.
- 4) Čapo Žmegač, J. *Hrvatski uskrsni običaji*. Zagreb: Golden marketing, 1997.
- 5) Dolenec Dravski, M. *Pisanica*. // *Pisanica – Hrvatski uskrsni običaji*. / Uredio: Željko Obad. Zagreb: Otvoreno učilište, 1991. 85. – 95. str.
- 6) pisati // Gluhak, A., *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993. 478-479..str
- 7) Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1993.

Web izvori:

- 1) Hrvatski jezični portal, [natuknice „simbol“ i „šotka“] URL: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search> (04.09.2015.)
- 2) Huzjak, M., *Pisanica i Uskrs: običaji i mitovi* URL: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/pisanicaiuskrs.htm> (05.09.2015.)

3) Stewart, B. *Egg Cetera #6: Hunting for the world's oldest decorated eggs* (2012.), University of Cambridge, URL: <http://www.cam.ac.uk/research/news/egg-cetera-6-hunting-for-the-worlds-oldest-decorated-eggs> (04.09.2015.)

4) Encyclopedia Iranica [natuknica „nowruz“] URL:
<http://www.iranicaonline.org/articles/nowruz-i> (07.09.2015.)

5) International Council of Museums ICOM, URL:
http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html (10.09.2015.)

6) Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. *Što je nematerijalna kulturna baština*. URL:<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3639> (10.09.2015.)

7) Golubić M. *Konzerviranje i restauriranje srednjovjekovne pisanice* [stručni rad].// Godišnjak hrvatskog restauratorskog zavoga (2011.) URL:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=156509 (04.09.2015.)

8) Christican, C., *Fabergé Eggs //In classic style* (2012). URL:
<http://inclassicstyle.com/faberge-eggs/> (15.09.2015.)